

YAPONIYADA SIYOSIY MARKAZLASHUV VA UNING IJTIMOIIY- IQTISODIY ASOSLARI (XVI–XVII asrlar)

Amonkeldi Axmadov f.f.d, dotsent

Shaxzod Yusupov – BuxDU

Annotatsiya

Mazkur maqolada XVI–XVII asrlarda Yaponiyada yuz bergan siyosiy markazlashuv jarayoni, uning ijtimoiy-iqtisodiy omillari hamda feodal tarqoqlikdan yagona markazlashgan davlat tizimiga o‘tish bosqichlari tahlil qilinadi. Shuningdek, harbiy aristokratiya (samuraylar) roli, yer munosabatlari va savdo-iqtisodiy aloqalarning rivojlanishi yangi tarixiy manbalar asosida yoritiladi. Tadqiqot natijalari Yaponiyaning keyingi modernizatsiya jarayonlari uchun asos bo‘lgan tarixiy omillarni aniqlashga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: siyosiy markazlashuv, syogunat, feodalizm, samuraylar, yer munosabatlari, savdo, modernizatsiya.

Kirish. XVI asr Yaponiya tarixida “Sengoku davri” deb nomlangan siyosiy beqarorlik davri bilan ajralib turadi. Ushbu davr mamlakat hududida markaziy hokimiyatning keskin zaiflashuvi, imperator va syogun hokimiyatining amalda nominal tusga kirib qolishi bilan tavsiflanadi. Natijada siyosiy maydonda mahalliy harbiy-feodal hukmdorlar – daimyo o‘rtasida hukmronlik uchun uzluksiz va shiddatli kurashlar yuzaga keladi. Bu kurashlar nafaqat harbiy to‘qnashuvlar shaklida, balki iqtisodiy resurslar, savdo yo‘llari va strategik hududlar ustidan nazorat qilish uchun olib borilgan murakkab siyosiy raqobat sifatida ham namoyon bo‘ladi. Shu tariqa Yaponiya hududi ko‘plab mustaqil yoki yarim mustaqil siyosiy birliklarga parchalanib ketadi.

Mazkur davrning o‘ziga xos jihatlaridan biri shundaki, siyosiy tarqoqlik bilan bir qatorda jamiyatning harbiylashuvi kuchayib bordi. Samuraylar sinfi nafaqat harbiy kuch sifatida, balki siyosiy hokimiyatning asosiy tayanchiga aylandi. Har bir daimyo o‘z qo‘shinini mustahkamlash, iqtisodiy bazasini kengaytirish va boshqaruv tizimini takomillashtirishga intildi. Bu esa hududiy boshqaruvning nisbatan samarali shakllarini

yuzaga keltirdi. Ayrim knyazliklarda yer solig'i tizimi qayta tashkil etildi, aholi ro'yxatga olindi, ishlab chiqarish va hunarmandchilik rivojlantirildi. Shunday qilib, siyosiy beqarorlik sharoitida ham ichki boshqaruv mexanizmlarining takomillashuvi kuzatildi.

Sengoku davrida iqtisodiy hayot ham muhim o'zgarishlarni boshdan kechirdi. Qishloq xo'jaligida yangi yerlarning o'zlashtirilishi, sug'orish tizimlarining kengaytirilishi va ishlab chiqarishning ortishi natijasida iqtisodiy bazaning mustahkamlanishi yuz berdi. Shu bilan birga, ichki savdo aloqalari jonlandi, bozorlar va shaharlar rivojlandi. Ayrim hududlarda hunarmandchilik markazlari shakllanib, ular mintaqaviy iqtisodiy rivojlanishning muhim omiliga aylandi. Bu jarayonlar keyinchalik markazlashgan davlat uchun zarur bo'lgan iqtisodiy infratuzilmani yaratdi.

Tashqi omillar ham Sengoku davri jarayonlariga sezilarli ta'sir ko'rsatdi. XVI asr o'rtalaridan boshlab Yaponiyaga yevropalik savdogarlar va missionerlar kirib kelishi bilan yangi texnologiyalar, xususan, o'qotar qurollar tarqala boshladi. Bu esa harbiy strategiya va taktikaning tubdan o'zgarishiga olib keldi. Daimyolar o'rtasidagi kurashlarda ustunlikka erishish uchun zamonaviy qurollanish muhim omilga aylandi. Natijada harbiy tashkilotlashuv va intizom darajasi oshib, yirik siyosiy kuchlarning shakllanishi tezlashdi.

Shu bilan birga, Sengoku davri ijtimoiy tuzilmaning qayta shakllanishiga ham sabab bo'ldi. An'anaviy ierarxik tizim saqlanib qolgan bo'lsa-da, amalda ijtimoiy harakatchanlik kuchaydi. Harbiy xizmat orqali quyi tabaqa vakillari yuqori mavqega erishishi mumkin edi. Bu holat jamiyatda meritokratik elementlarning kuchayishiga olib keldi. Ayniqsa, iste'dodli sarkardalar va boshqaruvchilar siyosiy maydonda muhim rol o'ynay boshladi.

Eng muhimi, Sengoku davridagi uzluksiz kurashlar va raqobat oxir-oqibat yirik siyosiy kuchlarning ajralib chiqishiga olib keldi. Kuchli va strategik jihatdan ustun bo'lgan daimyolar asta-sekin boshqa hududlarni o'ziga bo'ysundira boshladi. Bu jarayon markazlashuvning dastlabki bosqichlarini shakllantirdi. Natijada mamlakatni yagona siyosiy tizim ostida birlashtirish uchun zarur shart-sharoitlar yuzaga keldi.

Mazkur maqolaning maqsadi – aynan shu murakkab tarixiy jarayonlarni chuqur tahlil qilish, siyosiy markazlashuvning ichki omillarini aniqlash hamda uning ijtimoiy-iqtisodiy asoslarini ilmiy nuqtai nazardan yoritishdan iboratdir. Tadqiqot doirasida siyosiy

beqarorlik, harbiy aristokratiyaning roli, iqtisodiy o'zgarishlar va tashqi ta'sir omillari o'zaro bog'liqlikda ko'rib chiqiladi. Bu esa Yaponiya tarixida markazlashgan davlatning shakllanish jarayonini yaxlit va tizimli ravishda tushunishga imkon beradi.

Metodologiya. Tadqiqot mazkur mavzuning murakkab va ko'p qirrali xususiyatini inobatga olgan holda tarixiy-qiyosiy, tizimli hamda analitik metodlar uyg'unligiga asoslanadi. Tarixiy-qiyosiy yondashuv orqali Yaponiyaning XVI–XVII asrlardagi siyosiy va ijtimoiy jarayonlari boshqa hududlar tajribasi hamda turli davrlar kesimida solishtirilib, markazlashuv jarayonining o'ziga xos jihatlari aniqlanadi. Bu usul ayniqsa feodal tarqoqlikdan markazlashgan boshqaruv tizimiga o'tish bosqichlarini chuqurroq anglash imkonini beradi.

Tizimli metod tadqiqot obyektini yaxlit ijtimoiy-siyosiy tizim sifatida ko'rib chiqishni nazarda tutadi. Bu yondashuv doirasida siyosiy tuzilma, iqtisodiy munosabatlar, harbiy tashkilot va ijtimoiy tabaqalanish o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik tahlil qilinadi. Natijada markazlashuv jarayoni faqat siyosiy hodisa emas, balki kompleks ijtimoiy-iqtisodiy transformatsiya sifatida talqin etiladi.

Analitik metod esa mavjud tarixiy manbalar va ilmiy adabiyotlarni chuqur tahlil qilish orqali muammoning ichki mohiyatini ochib berishga xizmat qiladi. Tadqiqot jarayonida birlamchi tarixiy manbalar — rasmiy hujjatlar, yilnomalar, zamondosh mualliflar asarlari hamda arxiv materiallari o'rganildi. Shu bilan birga, zamonaviy tarixshunoslikda e'lon qilingan ilmiy ishlanmalar, monografiyalar va maqolalar tahlil qilinib, turli ilmiy qarashlar solishtirildi.

Bundan tashqari, iqtisodiy tarixga oid tadqiqotlar alohida e'tibor bilan ko'rib chiqildi. Chunki siyosiy markazlashuv jarayonini to'liq tushunish uchun iqtisodiy omillar – yer munosabatlari, soliq tizimi, ichki va tashqi savdo aloqalari kabi masalalar muhim ahamiyat kasb etadi. Shu asosda tadqiqotda ko'p manbali yondashuv qo'llanilib, tarixiy jarayonlar kompleks va izchil ravishda yoritildi.

Natijada qo'llanilgan metodologik yondashuvlar majmuasi tadqiqot mavzusini har tomonlama, chuqur va ilmiy asosda tahlil qilish imkonini berdi.

Asosiy qism. Feodal tarqoqlik va siyosiy kurashlar. XVI asr boshlarida Yaponiya hududi siyosiy jihatdan parchalangan holatda bo‘lib, mamlakat bir nechta mustaqil yoki yarim mustaqil knyazliklarga (daimyolar hududlariga) bo‘lingan edi. Har bir hudud o‘zining harbiy kuchi, ma‘muriy boshqaruv tizimi va iqtisodiy resurslariga tayangan holda nisbatan mustaqil siyosat olib borgan. Bu davrda markaziy hokimiyat, ya‘ni syogunat tizimi amalda zaiflashib, imperator hokimiyati esa ko‘proq ramziy ahamiyat kasb etgan edi.

Natijada siyosiy maydonda doimiy beqarorlik yuzaga kelib, turli feodal guruhlar o‘rtasida uzluksiz harbiy to‘qnashuvlar davom etgan. Ushbu kurashlarning asosiy sababi faqat hududiy ustunlik emas, balki iqtisodiy resurslar ustidan nazoratni qo‘lga kiritish edi. Ayniqsa, yer resurslari, dehqonlardan olinadigan soliqlar va savdo yo‘llarini boshqarish masalalari feodal raqobatning markazida turgan. Shu tariqa, siyosiy beqarorlik iqtisodiy manfaatlar bilan bevosita bog‘liq holda rivojlangan.

Harbiy aristokratiya va markazlashuv. Sengoku davrida samuraylar sinfi Yaponiya siyosiy tizimida hal qiluvchi kuchga aylandi. Ular nafaqat harbiy qatlam sifatida, balki siyosiy boshqaruvning asosiy tayanchi sifatida ham faoliyat yurita boshladilar. Samuraylar axloqiy kodeks – bushido tamoyillari asosida intizom, sadoqat va xizmatga asoslangan yangi boshqaruv madaniyatini shakllantirdilar.

Markazlashuv jarayonida aynan harbiy aristokratiya davlat boshqaruvining asosiy instrumentiga aylandi. Kuchli daimyolar o‘z hududlarida markazlashgan harbiy-ma‘muriy tizimni joriy qilib, kichik feodallarni o‘zlariga bo‘ysundirishga erishdilar. Bu jarayon asta-sekin umumiyapon miqyosida markazlashgan siyosiy tizimning shakllanishiga olib keldi.

Shu bilan birga, harbiy boshqaruv tizimi takomillashib, intizomli va ierarxik tuzilma asosida davlat boshqaruvi mustahkamlandi. Natijada feodal tarqoqlik o‘rnini markazlashgan harbiy-siyosiy tizim egallay boshladi.

Yer munosabatlari va iqtisodiy islohotlar. Siyosiy markazlashuv jarayonining muhim omillaridan biri yer munosabatlarining qayta tashkil etilishi bo‘ldi. Yer Yaponiya iqtisodiyotida asosiy ishlab chiqarish vositasi sifatida markaziy o‘rin egallaganligi sababli, uni boshqarish siyosiy hokimiyatning mustahkamlanishida hal qiluvchi rol o‘ynadi.

Markazlashuv jarayonida yerlar qayta taqsimlanib, ularni nazorat qilish tizimi tartibga solindi. Soliq tizimi markazlashtirilib, dehqonlardan olinadigan to'lovlar aniq me'yorlar asosida belgilandi. Bu esa davlat daromadlarining barqarorligini ta'minlashga xizmat qildi.

Shuningdek, qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishining samaradorligi oshib, yangi agrotexnik usullar joriy etildi. Natijada ortiqcha mahsulotning paydo bo'lishi ichki savdoning rivojlanishiga turtki berdi. Shaharlar asta-sekin iqtisodiy markazlarga aylanib, hunarmandchilik va bozor munosabatlari kengaydi.

Tashqi savdo va iqtisodiy aloqalar. XVI asr Yaponiya tarixida tashqi savdo aloqalarining kengayishi muhim iqtisodiy o'zgarishlardan biri hisoblanadi. Bu davrda Yaponiya Xitoy, Koreya hamda Janubi-Sharqiy Osiyo davlatlari bilan savdo aloqalarini faollashtirdi. Tovar almashinuvi orqali nafaqat iqtisodiy resurslar, balki texnologik va madaniy ta'sirlar ham kirib keldi.

Ayniqsa, tashqi savdoning rivojlanishi ichki iqtisodiy tizimni faollashtirib, pul muomalasining kengayishiga va bozor munosabatlarning mustahkamlanishiga olib keldi. Savdo portlari va qirg'oqbo'yi shaharlari iqtisodiy jihatdan tez rivojlana boshladi.

Bu jarayon siyosiy markazlashuvni iqtisodiy jihatdan qo'llab-quvvatladi, chunki tashqi savdodan tushadigan daromadlar markaziy hokimiyatning moliyaviy imkoniyatlarini kengaytirdi. Shu tariqa, xalqaro iqtisodiy integratsiya Yaponiya ichki siyosiy tizimining mustahkamlanishiga xizmat qildi.

Xulosa. XVI–XVII asrlarda Yaponiyada siyosiy markazlashuv jarayoni biryozqlama siyosiy hodisa sifatida emas, balki chuqur ijtimoiy, iqtisodiy va harbiy transformatsiyalar majmui sifatida shakllandi. Sengoku davridagi feodal tarqoqlik sharoitida yuzaga kelgan doimiy harbiy-siyosiy raqobat asta-sekin kuchli markazlashgan boshqaruv tizimining vujudga kelishiga olib keldi. Bu jarayonning asosida faqat siyosiy hokimiyat uchun kurash emas, balki resurslarni qayta taqsimlash, iqtisodiy nazoratni kuchaytirish va jamiyatni yangi boshqaruv modeliga moslashtirish ehtiyoji yotardi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, harbiy aristokratiya – samuraylar sinfi markazlashuv jarayonining eng muhim tayanch kuchi bo'lib xizmat qilgan. Ularning intizomga asoslangan harbiy tizimi va sadoqat tamoyillari yangi siyosiy boshqaruv modelining

shakllanishiga imkon yaratdi. Shu bilan birga, yer munosabatlarining qayta tashkil etilishi va soliq tizimining markazlashtirilishi davlatning iqtisodiy barqarorligini ta'minlab, markaziy hokimiyatning mustahkamlanishiga xizmat qildi.

Savdo aloqalarining kengayishi ham ushbu jarayonda muhim o'rin egalladi. Ichki va tashqi iqtisodiy integratsiya natijasida iqtisodiy resurslar oqimi faollashib, shaharlar va savdo markazlari rivojlandi. Bu esa nafaqat iqtisodiy tizimni kuchaytirdi, balki siyosiy markazlashuvning moddiy asoslarini ham kengaytirdi.

Umuman olganda, XVI–XVII asrlarda shakllangan siyosiy markazlashuv jarayoni Yaponiyaning keyingi tarixiy taraqqiyoti uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'ldi. Ushbu jarayon natijasida yaratilgan barqaror boshqaruv tizimi, iqtisodiy islohotlar va ijtimoiy tuzilmaning qayta shakllanishi XIX asrda yuz bergan Meidzi islohotlari va mamlakatning tezkor modernizatsiyasi uchun mustahkam tarixiy poydevor vazifasini bajardi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Hall, J. W. (1991). *Japan: From Prehistory to Modern Times*. University of Michigan Press.
2. Jansen, M. B. (2000). *The Making of Modern Japan*. Harvard University Press.
3. Totman, C. (1993). *Early Modern Japan*. University of California Press.